

Kisvarga Gábor

A HÓDOLTSÁGI MISSZIÓS PÜSPÖKSÉG A 17. SZÁZAD VÉGÉN¹

Mattia Berniakovich és egyházkormányzata

A hódoltsági katolikus missziók kutatásában először Galla Ferenc, majd évtizedekkel később Molnár Antal és Tóth István György kellő alapokat raktak le ahhoz, hogy ezekre építkezni lehessen. A missziótörténeti kutatások ugyanis olyan forrásokat hoznak a kutatás fókuszába, amelyekből nemcsak az egyháztörténet, hanem a történelemtudomány egésze is haszonnal meríthet. Erre kiváló példa a hódoltsági missziók gazdag levelezése, ami például — a hódoltsági források szűkösségéből is fakadóan — olyan politika-, társadalom-, művelődés-, helytörténeti stb. problémákat is megvilágít, amelyekre vagy nem, vagy csak nagyon nehezen reflektálnak az egyéb dokumentumok.

„Belső” információkat nyerhetünk az Oszmán Birodalom működéséről, napi problémáiról, vagy éppen olyan fontos eseményekről, mint a századvégi háborús készülődés, melyről Matteo Benlich ad tájékoztatást. Továbbá a köz-történeti kutatások szempontjából — szintén nem mellékesen — felszínre hozták a Szentszék működési mechanizmusait is. Erre jó példa e tanulmány „köz-ponti” személye, Mattia Berniakovich nem hétköznapi életútja. Püspöki működésének elemzése során betekintést nyerhetünk a teljes hódoltsági missziós egyházszervezet egészébe, a kongregációk működési mechanizmusába, illetve részletesebb képet kaphatunk a Szentszék „külpolitikájáról” is, mely meghatározó tényezője volt a kora újkori történelemnek.

A belgrádi püspökség problémái nem voltak új keletűek,² s Mattia Berniakovich személye sem ismeretlen a történészek előtt.³ A kutatás azonban Berni-

---

¹ A dolgozat megírásához szükséges vatikáni kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport keretében és támogatásával valósult meg.

² A teljesség igénye nélkül: *Molnár Antal*: Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. Bp. 2004.; *Tóth István György*: A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622). *Történelmi Szemle* 42. (2000) 19–68.; *Molnár Antal*: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572–1647). Bp. 2002.; *Molnár Antal*: Elfelejtett végvidék. Bp. 2008.; *Tóth István György*: Szent Ferenc követői vagy a szultán katonái? *Századok* 134. (2000) 747–799.; *Molnár Antal*: A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643). *Kereskedelem és katolikus egyház a hódolt Magyarországon. Századok* 134. (2000) 373–429.

³ *Tóth István György*: Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon. Bp. 2007.

akovich püspökségét és annak hátterét nem vizsgálta meg minden részletében. Bizonyára ennek köszönhető az a többé-kevésbé felszínes és kissé negatív szemléletű kép, amely a püspökről kialakult. A forrongó 17. század végén megváltozott viszonyrendszer, a kaotikus állapot, a kiújuló harcok olyan környezetet teremtett a Balkánon, amelyben a kortársaknak is igen nehéz volt tájékozódniuk. Így nem csoda, hogy Mattia Berniakovich sem mérte fel jól a helyzetet, amikor megérkezett püspökségébe. Beleütközött a jéghegy csúcsát jelentő bosnyák-raguzai ellentétbe, aminek megoldásában rossz döntéshez folyamodott. A konfliktus olyan mértékig eszkalálódott, hogy a fiatal püspök alig néhány év után teljesen eltűnt — legalábbis látszólag — a történelem palettájáról. Ez már a kortársak között is az inkompetencia látszatát kelthette, ami egyenes út volt addig a végig, hogy a püspököt nem rátermettsége, hanem családja befolyása és tőkése juttatta pozíciójához. Ezen nem segített az sem, hogy Berniakovich mintegy tizenöt évig nem adott hírt magáról, és mikor „előkerül”, már megbomlott elmével tűnik fel Rómában. Az eddigi kutatás püspökségét mindössze pár évre taksálta, eltűnését pedig az elpusztult püspökséggel magyarázta. A hódoltsági missziós püspökség történetének végéről kialakult felszínes kép elfedte azt a lehetséges magyarázatot, mely megvilágítja Mattia Berniakovich kinevezése és a missziós püspökség végjátékának történéseit.

A tanulmány célkitűzése annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy mi történt az alatt az idő alatt, amíg Mattia Berniakovich nem töltött be egyházkormányzati funkciót. Igaz-e, hogy a török teljesen elpusztította az egyházmegyét? Ha nem, akkor milyen formában működött tovább az egyházkormányzat? Lehet-e tisztázni a joghatósági vitát? Jelen volt-e a magyarországi egyházkormányzat a hódoltságban? Ha igen, milyen lépéseket tettek? E kérdések megválaszolásához az eddigi ismeretlen források feltárása és elemzése mellett a már „feldolgozott” forrásanyag újragondolása is szükségessé vált.

A belgrádi püspökség állapota Berniakovich kinevezése előtt

A közvetlen problémák, amelyekkel Mattia Berniakovichnak meg kellett küzdenie, már elődje, Matteo Benlich (1651–1674) leveleiben is tetten érhetők. Benlich egyik 1670-ben kelt levelében megemlíti, hogy a pécsi és a „többi” püspökségben vikáriusok működnek, valamint, hogy igen nagy félelmet kelt a háborús készülődés. A nagy eszéki hidat alapjaiból építik fel, fegyvereket készítenek. Benlich ezeket a jeleket egy újabb támadás előszeleként értékelte.⁴ Általánosnak mondható kép bontakozik ki Benlich további leveleiből is, miszerint a hívek, a török rendszeres zaklatásai közepette, csak „akadozva” juthatnak hozzá a szentségekhez. A háborús helyzet miatt menekülésre kényszerített hívek lelki gondozását felváltva látják el a ferencesek és a missziós hierarchia, ami nem kis feszültségeket generál. A tisztázatlan feladatkörök és

⁴ Archivio Storico di Propaganda Fide (a továbbiakban: APF) Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (a továbbiakban: SOCG) vol. 433, fol. 611. In: *Tóth István György: Litterae Missionariorum De Hungaria et Transilvania (1572–1717) I–V.* (a továbbiakban: *Tóth I.: Litt. miss. IV.*), 2540.

joghatóság rengeteg vitás helyzetet eredményezett. A megerősödött Oszmán Birodalom egyre kevésbé tűri a katolikus egyház aktivitását, ezért egyre nagyobb titokban kell végezni a vizitációkat. A püspökség népszerűségét ráadásul járványok tizedelik, ami még nehezebbé teszi a püspök tevékenységét: szükségmegoldások születnek az egyházkormányzatban, ami még tovább nehezíti a helyzetet.⁵ Mindezek ellenére Matteo Benlich püspökségének végére hozzávetőlegesen 60–70 ezer hívet bérált meg, így jelentős, ám nem kezelhetetlen hívő sereggel kell számolnunk.⁶

Berniakovich püspök színre lépése előtti állapotokról világos képet rajzol vikáriusa, Giovanni a Darventa (1676–1680)⁷ levelezése. Kinevezésére azért volt szükség, mert Berniakovich még a kánoni korhatár elérése előtt — 1676-ban csak 24 éves — lett belgrádi püspök. A püspökség betöltése azonban már nem tűrt halasztást. A hívek ugyanis levelükben kérték a Kongregációt, hogy a belgrádi püspök nevezze meg azokat, akik ellátnák gondozásukat. Jelezték azt is, hogy ők legszívesebben a ferencesek alá „tartoznának”. A Kongregáció — amellett, hogy elfogadta a kérésüket — határozottan felszólította a híveket, hogy fogadják el a belgrádi püspök személyét, de amíg meg nem érkezik, ismerjék el Giovanni a Darventát.⁸ Azonban Darventát a jelek szerint előjárója nem szívesen engedte el Rómából, legalábbis nem volt hajlandó fogadni őt, hogy a kiküldetéséről beszélhessenek, így annak tudta nélkül kellett elindulnia.⁹ Megérkezése után Mitrovicából jelent, levelében azonnal felvázolja a belgrádi püspökség főbb kontúrjait: „birodalmi”¹⁰ vikáriusok töltik be a püspöki funkciókat, amire ugyan nagy szükség van a térségben, de ez az egyházkormányzat hatalmas kárára van: egymásnak ellentmondó intézkedéseket hoznak, nem engednek egymás akarátának, mindegyikük csak a saját püspökét ismeri el felettes joghatóságnak.¹¹ Nagyobb gondot az jelentett, hogy még Darventának sem voltak hajlandók alávetni magukat, annak ellenére, hogy ez kötelességük lett volna, hiszen ő a belgrádi püspök jogos helytartója. A vikáriusok túlsúlya olyan mértékű volt — ez a magas számukból is fakadt —, hogy Darventa nem

⁵ Amellett, hogy a hívek gondozását titokban, sokszor szabálytalanul kellett elvégezni, a plébánossal nem rendelkező területekre sokszor a belgrádi püspök engedélye nélkül, önkényesen neveztek ki plébánosokat, akik viszont nem engedelmeskedtek a püspöknek. APF SOCG vol. 433. fol. 612., 615., 617.; vol. 439. fol. 172–173. In *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2544., 2549., 2553., 2608.

⁶ APF Scritture riferite nei Congressi (a továbbiakban: SC) Bosna vol. 2, fol. 206–207. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2636.; Az ilyen jellegű számokat azonban kritikával kell kezelnünk, hiszen ezen levelek írói gyakran próbálták meg a Kongregációt befolyásolni sarkított narratívával, vagy túlzott számokkal.

⁷ Az olovói kolostor novíciusainak előjárója, öt évig a boszniai püspök titkára, 1667-től a temesközi bosnyák ferences misszió viceprefektusa. 1676–1679 között Berniakovich helyett irányította az egyházmegyét. APF Scritture riferite nei Congressi – Ungheria e Transilvania (a továbbiakban: SC UT) Vol. 2. fol. 8–9v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2681; *Galla Ferenc*: Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások. S. a. r.: Tusor Péter – Tóth Krisztina, Bp. – Róma 2010. 112., 446.

⁸ APF SC UT vol. 2. fol. 24–25.; APF Lettere e decreti della SC e biglietti di mons. segretario (a továbbiakban: Lettere) vol. 65, fol. 8. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2683.

⁹ APF SC UT vol. 2. fol. 20–21v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2691.

¹⁰ A korban bevett jelző volt azokra a püspökökre, akik a Habsburg Birodalomban éltek.

¹¹ APF SC UT vol. 2, fol. 49–50v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2696.

tudta ellátni püspöki teendőit, nem lehetett tisztán látni, hogy hol húzódnak a joghatósági határok, s már-már harc folyt a parókiák feletti joghatóságért. Ennek financiális dimenziói a következőképpen alakultak: minden plébános évi egy scudót adott a püspöknek éves járadék címén.¹² Ebből következtethetünk arra, hogy igen csekély bevétellel rendelkezhetett a püspökség, a belgrádi püspöknek jóformán semmi sem maradt.¹³ Világi papokat szinte egyáltalán nem talált, leginkább ferences barátokat, akik a gazdátlan plébániákat igyekeztek elfoglalni. Darventa úgy próbálta meg ellensúlyozni a helyzetet, hogy szorgalmazta a fiatalok nevelését.¹⁴

A püspökség területén a következő négy vikárius működött, akiket a területileg illetékes magyar püspökök neveztek ki egyházmegyéjük török által elfoglalt részeire:

Luca Ibrismovich da Posega, obszerváns – zágrábi által állítva, Dráva–Száva köze¹⁵

Luca Maruncich da Posega, obszerváns – esztergomi által állítva, Buda¹⁶

Egy jezsuita páter, akit a pécsi püspök nevezett ki a török területekre

Egy vikárius, akit a csanádi és szegedi püspök nevezett ki a török területekre

Luca Marunchichcsal egyéb gondok is akadtak, ugyanis kápláni funkciókra is igényt tartott, ami viszont már a töröknek is szemet szúrt, hiszen e törekvésében az esztergomi érsek térnyerését látták Budán. Az a szóbeszéd is járta, hogy erőszakosan viselkedik, mellyel feltehetőleg tovább élezte a törökkel való feszült viszonyt.¹⁷

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a belgrádi püspöknek a joghatósága szinte csak Belgrádra és közvetlen környezetére korlátozódott — ellenben felhatalmazása az egész hódoltságra kiterjedt —, ahol majd további problémákkal kellett szembenéznie. Darventa tudósítása szerint a vikáriusok nem függték a Kongregációtól, valamint nem tartottak be semmilyen általa hozott határozatot. Az egyházkormányzatban ez teljes káoszt eredményezett,

¹² „onde trovai che debba dare ogni paroco all'anno alla rata un scudo con titolo chiamato annus pascale in subsidium episcopi” APF SC UT vol. 2, fol. 121–122/v. In: *Tóth L.*: Litt. miss. IV. 2737.

¹³ Ez mind a lelki gondozásra, mind az anyagi javakra értendő, egy vikáriusnak ugyanis joga van a „tisztos eltartáshoz”, amit a püspöknek – püspökségnek – kell biztosítania, így a vikáriusok teljesen jogszerűnek érezték, hogy megszerezzék ezt maguknak. *Bánk József*: Egyházi jog. Bp. 1958. 126.

¹⁴ Ez alatt mind a fiatal világiak vallásos nevelése, mind a fiatal papság képzése is értendő. APF SC UT vol. 2, fol. 84–85v.; APF Lettere vol. 65/2. fol. 51.

¹⁵ APF SC UT vol. 2. fol. 84–85v.

¹⁶ Hozzá l. *Molnár Antal*: Luka Maruncich esztergomi érseki helynöksége (1676–1679). Regnum 15. (2003). 176–181. In: *Uő*: A Katolikus Egyház a Hódolt Dunántúlon. Bp. 2003.

¹⁷ Maruncic, Benlich halála után (1674) megpróbálta megszerezni a belgrádi püspöki címet, azonban személyisége és deviáns viselkedése miatt (erőszakos volt, valamint az előrejutás érdekében a töröknél kémkedés vádjával feljelentette Ibrismovichot) a rendtartományában esélye sem maradt az érvényesülésre. Ezért úgy próbált meg egyházi tisztséghez jutni, hogy 1676-ban megpróbálta elszakítani a budai rendházat a bosnyák rendtartománytól. Vö. *Molnár A.*: Luka Maruncich i. m. 178.

s több helyütt annyira meggyengültek a katolikus pozíciók, hogy az „eretnek-ség” is felütötte a fejét. Az egyházkormányzati nehézségekhez hozzájárult még Benlich azon határozata, miszerint Dragotint és Temesvárt a ferenceseknek adta arra az időre, amíg nem lesz új püspöke a püspökségnek. A hívek lelki-pásztori ellátása érdekében boszniai tartományból kért papokat, valamint kérte a térség alárendelését az olovói kolostornak, amíg a belgrádi püspök nem tud intézkedni. Feltehetőleg ezzel a lehetőséggel élt a boszniai püspök is. Amint megérkezett tartományába, máris igyekezett kiterjeszteni hatalmát a térségre. Darventa levelében megemlíti még, hogy utazását és egyéb költségeit a Berniakovich család fedezte.¹⁸

A képet tovább árnyalják a Kongregációhoz küldött további jelentések és azoknak a Kongregáció részéről történő megvitatása. A levelekből világosan kiderül, hogy a térségben működő egyházi szervezet szinte mindenben hátrányt szenved, a joghatósági határokat még ott a helyszínen sem tudják pontosan meghúzni, Antivari püspöke, ferences barátok, de még a szerémi vikárius is próbál az egyházkormányzat működésébe besegíteni.¹⁹ Egyre többször tűnik fel a Berniakovich család neve: az olovói kolostorból például jelentik, hogy Filipp Berniakovich az ottani szerzetesek „gvardiánja” nagy segítségére van a kereszténységnek,²⁰ valamint anyagilag is támogatja a szerzeteseket.²¹

Mattia Berniakovich családja kereskedelemmel kereste a kenyerét, amivel jelentős vagyonra és politikai befolyásra tett szert, s amelyet a család nem utolsó sorban a bosnyák ferencesek támogatására használt fel.²² Hárman voltak testvérek, de közülük csak Mattiajából lett szerzetes, aki azonban ekkor még nem érte el a szükséges kánoni kort. Ebből a kánoni szabálytalanságból fakadó akadályt úgy kívánták áthidalni, hogy Mattia tanulmányainak befejeztéig Giovanni a Darventát tették meg egyházmegyéje vikáriusának. Így 1675-ben csak brévében nevezték ki Berniakovichot, és amíg ő Tivoliban végezte tanulmányait, addig Darventa lett a vikárius.²³ Tanulmányai befejeztével és a korhatár elérésével az 1679. február 27-i titkos konzisztóriumú ülésen és a május 31-i brévében nevezték ki hivatalosan is Mattia Berniakovichot a hódoltsági területek püspökévé, Belgrád székhellyel és a szokásos felhatalmazásokkal.²⁴ Tény, hogy a Berniakovich família egyike volt azon bosnyák kereskedő-családoknak, akik „túléltek” az adriai térség kereskedelmi viszonyainak átalakulását a század végére.²⁵ Ezzel együtt járt hatalmas politikai befolyásuk és jól

¹⁸ APF SC UT vol. 2. fol. 94–95v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. pp. 2721–2724.; APF Lettere vol. 65/2. fol. 7.

¹⁹ APF Lettere vol. 64. fol. 34.; APF Lettere vol. 64. fol. 61v–62r.; APF Lettere vol. 64. fol. 26.; APF Lettere vol. 64. fol. 16v–17r.

²⁰ „...con la sua autorità e procurare con la sua attenzione...”

²¹ APF Lettere vol. 64. fol. 128–129r.

²² APF Lettere vol. 64. fol. 128–129r.; APF Lettere vol. 65/2. fol. 51.; APF SOCG vol. 531. fol. 502–509r.

²³ APF Lettere vol. 64. fol. 123.; APF Lettere vol. 65/2. fol. 7.; APF Lettere vol. 64/2. fol. 92.

²⁴ APF Lettere vol. 65. fol. 7v; *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, Volume 5. 117., 342.

²⁵ A kérdéskörre l. *Peter Earle*: *The Commercial Development of Ancona 1479–1551*, In: *The Economic History Review* vol. 22 No. 1 (1969); *Sergio Anselmi*: *Venezia e i Balcani: La <scala> di*

kiépített kapcsolatrendszerük,²⁶ valamint meglehetősen vagyonuk. Mindazonáltal a forrásokból a család olyan mély vallásos elköteleződése — már-már zelotizmusa — körvonalazódik,²⁷ mely az utolsó érvet is megingatni látszik, amivel a kortársak többször is megvádolták a Berniakovichékat: miszerint a gazdag, ám „tekintély” nélküli kereskedőcsalád presztízisének hatalmas lökést adna, ha legalább egy püspököt adhatna a „hazának”, s így mindent meg is tettek a püspökség megszerzéséért.

A források kritikussabb vizsgálata után egy teljesen más kép kezd körvonalazódni a Berniakovich családról, mint amit az eddigi kutatás tárt elénk. Ebből úgy tűnik, hogy a család komolyabban vette az általuk az egyháznak adott püspök kötelességeit, mint maga Mattia Berniakovich. Bár már a kortársakban is felmerült a gyanú, hogy a család „bevásárolta” az ifjú püspököt, és a magyar kutatás is előszeretettel élt a feltételezéssel, hogy a Kongregáció döntését a Berniakovich familia kapcsolatai és erszénye is befolyásolta, reményeim szerint ezt a képet, ha eloszlatni nem is, de árnyalni tudom majd.

A missziós stratégia változása

Akkor mégis mi indokolta a Kongregáció választását? Én ezt azzal a folyamattal magyarázom, amely leginkább a missziós stratégia megváltozásában érhető tetten.²⁸ A Szentszék missziós stratégiájában tevékenységét belső és a külső területek szerint különítették el egymástól. A hódoltság és a hozzá kapcsolódó missziós tevékenység belső missziós területnek számított: Róma mindig is keresztény területként tekintett a török okkupációra. A Kongregáció megalakulását követően három jól elhatárolható megoldással próbálkozott. Első körben a külső, ám tájékozott szemlélő számára logikus megoldást választott a Kongregáció – egy raguzai ferencest, Alberto Rengjichet nevezte ki missziós püspöknek 1625-ben szendrői címen, Belgrádot emelve a missziós hierarchia élére. Ezzel Róma darázsfszékbe nyúlt, ugyanis teret engedett egy etnikai ellentétlen nyugvó problémának, amelynek egy része majd a belgrádi kápolna-viszály körül éleződik ki. A kápolna csupán a jéghegy csúcsa volt, a háttérben sokkal inkább a bosnyák és a raguzai kereskedőhálózatok egymásnak feszülése, valamint az ebből fakadó etnikai ellentétek álltak. A raguzaiak ugyanis kereskedelmi hálózatuk kiépítésével²⁹ egyúttal egy „kápolnahálózatot” is kié-

---

Spalato tra cinque e seicento. In: Studi Storici, Anno 13, No. 2 (1972)

²⁶ A család kapcsolatokat ápol: Rómában, Bécsben, Isztambulban; kereskedett: Velencével, Anconával, Ragusával etc.

²⁷ A család rendkívüli anyagi terheteket vállalt, valamint többször is politikai befolyásukat mozgósították a kereszténység érdekében. APF SOCG vol. 557. fol. 30–31.

²⁸ A gondolatmenethez felhasznált eseménytörténeti adatokat szinte minden részletre kitérően ismertették: *Molnár A.*: Katolikus i. m. passim; *Tóth I.*: Misszionáriusok i. m. passim; *Tóth*: Litt. miss. passim, 2. lábjegyzet, valamint a feldolgozott forrásanyagból az alábbi következtetéseket vontam le.

²⁹ A hálózatra l. *F. W. Carter*: The Commerce of the Dubrovnik Republic, 1500–1700 i. m.; a török kapcsolataikra l. *Nicolaas H Biegan*: The Turco-Ragusan relationship According to the firmans of murād III (1575–1595) extant in the state archives of Dubrovnik. The Hague, Paris 1967.

pítettek és működtettek, azonban a káplán eltartása már az egyes kolóniák közösségeire hárult, ám iurisdictiont felettük a raguzai érsek gyakorolt.³⁰ A hódoltsági katolicizmus másik megkerülhetetlen tényezői a bosnyák ferencesek voltak, akik a századok során lassan, de biztosan terjeszkedtek a balkáni térségben, aminek hatására a köreikből kikerült püspökök joghatóságukat szép lassan kiterjesztették a hódoltságban élő katolikusokra.³¹ Ezen folyamat révén sikerült megszerezniük a belgrádi kápolna feletti joghatóságot is, melynek megtartását fontos pénzügyi és egyházpolitikai okok tették megkérdőjelezhetlenné.³² Olyannyira eszkalálódott a helyzet, hogy Rengjich halálával szóba került a térség egy másik püspökséggel való mentesítése is. A rossz tájékozódás és a nehézkes információáramlás, a ferencesek heves reakciói, valamint a kínos helyzet tapintatos megoldásának a vágya elvonta a figyelmet a ferencesek potenciáljáról, és a Kongregáció inkább a világi papság felé fordult.

Néhány éves missziós tapasztalatra építkezve a Kongregáció változtatott a stratégiáján. 1631-ben egy, a helyi viszonyokban „szakértő”-nek mutatkozó albán világi papra, Pietro Massarechire³³ esett a választása. Albán származása mentesítette őt az etnikai vitáktól, „semlegesnek” kellett volna lennie, valamint a világi papság iránt való elkötelezettsége lett volna hivatott ellensúlyozni a ferencesek térnyerését a térségben. Miként az a kutatás előtt is közismert, a ferencesek „szabályos háborút” folytattak a világiak ellen, elűzték vagy ellehetetlenítették őket, a Boszniában működő adminisztrátorok nem is szenteltek fel világiakat. Massarechiben azonban a Kongregáció még egy reménysugarat is láthatott, hiszen ha tapintatosan el tudta volna intézni a kápolna-viszályt — éppen albán származásából kifolyólag —, talán a viszály mögött meghúzódó „kereskedelmi-háborút” is elsimíthatta volna.³⁴ Azonban a bosnyákok reakciója nem maradt el a várttól, s heves tiltakozásba kezdtek Massarechi személyét illetően. Odáig jutottak, hogy még névtelen feljelentést is tettek ellene. Ekkor azonban egy újabb, a missziós stratégiát alakító tényező is színre lépett: a magyar hierarchia hódoltsági igényei, mind az adóztatás, mind a lelkipásztorko-

³⁰ *Molnár Antal*: A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643). Kereskedelem és katolikus egyház a hódolt Magyarországon. Századok 134. (2000) 381–382.

³¹ A rend történetére általánosan l. *Heribert Holzapfel*: Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum. Friburgi Brisgoviae 1909.; 2010-ben digitális angol változata is megjelent: History of the Franciscan Order; *Molnár A.*: A belgrádi i. m. 385.

³² Kezdetben a nyugodt helyzet biztosította az együttműködést a raguzaiakkal és a bosnyák kereskedőtelepeken élők lelki ellátását is meg tudták oldani. Továbbá jelentékeny anyagi forrást jelentett a térség egyik legfontosabb kolostora számára, az olovóinak. *Molnár A.*: A belgrádi i. m. passim.

³³ Massarechi a Collegio Romanoban tanult, majd papi karrierjét végig a balkáni térségben építette fel. 1623-ban, mint apostoli vizitátor alapos ismeretekre tett szert a bosnyák, a szerb és a hódoltsági térséget illetően, ezzel nagyban hozzájárult a Kongregáció hódoltsági egyházpolitikájának az alakításában.

³⁴ Ennek okait egyre biztosabban érzékelték Rómában is. A raguzai–bosnyák kereskedelmi ellentét a térség kereskedelmének monopolizálásáért folytatott – egyre inkább elkecsereedett – küzdelemből fakadt, amiben Róma Anconán keresztül volt közvetve érdekelt. Ekkor még – a század végén majd pont ellenkezőleg – a raguzai kereskedők szállítottak Anconán át, és a bosnyákok sokkal inkább Velence felé irányították volna a kereskedelmüket. Mivel Ancona a Szentszék hadi- és kereskedelmi kikötője volt, érthető, hogy olyan döntést szorgalmaztak, amellyel konzerválhatják egy igen jelentős bevételi forrásukat. L. 29-es lábjegyzet; *Molnár A.*: A belgrádi i. m. passim.

dás terén felszínre hozták a iurisdictionis határok kérdését. A Kongregáció, érthető módon, olyan személyt szeretett volna Massarechi után, aki nem érintett a kápolna-viszályban, etnikailag is független, viszont a helyi joghatósági vitákban kiigazodik, valamint hatékonyan együttműködhet. A bosnyák ferencesek pedig, kiváltságaikkal és a helyi egyházkormányzatban nem jelentéktelen szerepükkel, illetve a törökkel és a bosnyák kereskedőkkel való jó kapcsolataikkal ismét felhívták a Kongregáció figyelmét a térségben betöltött szerepükre, így egyre nagyobb tényezőként léptek fel a missziós stratégia alakításában.

A helyzet kaotikusságát tovább mélyítették a bosnyák ferences rendtartományban fellépő belső problémák. A rendtartomány két pártra szakadt: egy Róma-párti és egy Róma-ellenes csoportra. A különféle privilégiumok miatt a „nagy öregek” szinte teljhatalommal rendelkeztek, ami generációs ellentéteket hozott a felszínre, ráadásul a nagy létszámból fakadó megélhetési problémák miatt a fiatalok motivációi sokkal inkább az anyagi gondokból merítkeztek, mintsem vallásos meggyőződésből. A karrierépítéshez és a komolyabb egyházkormányzati feladatok átlátásához — akár egy püspökség kormányzásához — szükséges itáliai tanulmányokhoz, illetve kapcsolatokhoz csak nagyon kevesen juthattak hozzá. Így a Rómában tanultak egy teljesen eltérő szemléletet hoztak haza, tovább nehezítve a két frakció együttműködését, amiből kifolyólag — pusztá féltékenységből — tovább mélyült a már meglévő ellentét az otthon maradtakkal szemben. Az új jelölt kiválasztásánál ezt a Kongregáció még nem érzékelte, így az elsődleges szempontok a következők voltak: etnikailag független legyen, a belgrádi viszályban ne legyen kompromittálható, mindezek mellett makulátlan életvitelű legyen, s a ferencendi jelölt kellő tanultsággal rendelkezzen.³⁵

A kritériumoknak Giacomo Boncarpi felelt meg. Olasz, ferences, tanult, a bécsi konventuálisok gvárdiánja, tehát kellő tapasztalattal is rendelkezik. A Kongregáció azonban nem számolt azzal — hiszen akkor másra esett volna a választás —, hogy a bosnyák ferencesek teljesen „külső” emberként fogják őt kezelni olasz származása miatt. Központi probléma volt, hogy nem beszélte a térség egyetlen kulcsfontosságú nyelvét sem, valamint nem rendelkezett kellő helyismerettel, így még a törökkel is konfrontációba keveredett. Hamar el is hagyta a hódoltságot, ami a Kongregáció számára egyértelművé tette, hogy amennyiben jelentős eredményeket szeretne elérni abban a térségben, a bosnyák ferencesek közül kell megválasztania a következő főpásztorokat.

Közülük a már említett Matteo Benlich emelkedett ki, akinek egyházkormányzata olyan problémákat hozott a felszínre — a licenciátusok, a papnevelés hiánya, a püspök anyagi függése a kereskedőktől, a török által emelt politi-

³⁵ A hódoltsági bosnyák ferencesekre kiváló összefoglalást nyújt: *Tóth I.*: Szent Ferenc követői i. m. 747–799.; *Molnár A.*: Katolikus i. m. 84–86.; klasszikus: *Unyi Bernárdin*: Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története. Bp. 1947.; A rend történetére általánosan: *Heribert Holzapfel*: Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum. Friburgi Brigoviae 1909.; 2010-ben digitális angol változata is megjelent: *History of the Franciscan Order*; A ferencesek történetére I. *Karácsonyi János*: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II. Bp. 1923–1924.; *André Chapeau* – *Charles N. Bransom, Jr.*: Franciscan bishops. In: *Franciscan Studies*, Vol. 47. (1987) 287–372.

kai korlátok —, amelyek világossá tették a Kongregáció számára, hogy bármilyen tehetséges is a főpásztor, ha nem tudja megteremteni a saját politikai, anyagi függetlenségét, akkor a helyzet hathatós normalizálására nincs reális esély. Ez a felismerés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a possibilisek sorából Mattia Berniakovichra esett a választás.

A főbb szempontok: bosnyák etnikum, ferencrendi, magas fokú — lehetőleg itáliai — műveltség, hely- és szükséges nyelvismeret, makulátlan életvitel, politikai és gazdasági befolyás, melyek végre szabad kezét biztosítanának a püspököknek saját püspökségében. Ebből a szemszögből vizsgálva logikusan esett a választás Mattia Berniakovichra, aki — családjá révén is — megfelelt ezeknek a feltételeknek.

Mattia Berniakovich püspöksége

Hívei levelekkel árasztották el a Kongregációt, hogy köszönetüket kinyilvánítsák, és sürgették a püspököt, hogy mielőbb érkezzen meg. Nagy örömmel fogadták, hogy befolyásos és hatalmas családból származik.³⁶ A fiatal püspök nagy ambícióval indult útnak, több horvát nyelvtant, török szótárt, Agnus Dei képeket vitt magával, valamint még a bécsi nunciushoz is ajánlólevelet kért.³⁷ Azonban már megérkezése után, első vizitációs útján, szinte rögtön gondok adódtak. Levélben jelenti a Kongregációnak, hogy Pécsen, Szegeden és Velikán, valamint a többi kisebb, töröktől megszállt területen egy jezsuita és két ferences vikárius akadályozza teendői ellátását. Vizitációjához semmi segítséget nem nyújtanak, így bémálni is alig tud. Hovatovább, nem rendelkeznek a kellő fakultásokkal ahhoz, hogy bizonyos rokonsági fokon belül engedélyezzék a házasságokat, amelyeket megtesznek a kereszténység nagy botrányára. Ezen házasságok alól való felmentéshez kért felhatalmazást a Kongregációtól,³⁸ továbbá püspökségéhez méltó bútorzatot, valamint ünnepi ruhákat, mert az övéi már szakadtak.³⁹ Nehéz és veszedelmes vizitációján a „hitetlenek” — in partibus infidelium — területén sok olyan kereszténnyel találkozott, akik engedetlenek voltak. Úgy vélte, ezek nagy kárára vannak az egyháznak.

Útja során működését raguzai kereskedők zavarták és akadályozták. Szarajevóban szállt meg, de csak nehezen tudott haladni a meleg és a pestis miatt. Meglátogatta Belgrádot is, ahol a ferencesek tiszteletet tanúsítottak iránta. Innen indult a környék vizitálására, ellátogatott olyan veszélyes helyekre is, ahová addig mások nem juthattak el, neki azonban mégis sikerült visszatérnie erről a körútjáról is Belgrádba — ahol rezidenciája volt — családjá anyagi támogatása által és Isten segédelmével. Itt 140 keresztény házat számolt, ebből százharminc bosnyák és tíz raguzai, de közel van még Visgni-

³⁶ APF SC vol. 3. fol. 531–536.

³⁷ *Galla F.*: Pápai kinevezések i. m. 134., 534.

³⁸ Török-keresztény házassodási problémák, az ortodox befolyás hatására, kaotikus helyzet alakult ki az esketési szokások terén. Egy albán misszionárius elvéve említi meg ezeket a problémákat: APF SOCG vol. 523.

³⁹ APF SOCG vol. 479. fol. 10r–v. + fol. 9.

za,⁴⁰ ahol állítása szerint szintén élt néhány keresztény család. Kicsit meszebb, egy napi útra Belgrádtól található Szendrő, ahol 3-4 család nélküli keresztény élt. A városban bérmált, prédikált és misét mondott, ami a bosnyákok nagy vigaszára volt, de a raguzaiak számon kérték rajta az egyházmegye iránításának jogára felhatalmazó levelét, valamint fakultásait. Kiemelte keserves helyzetét, hogy pestis dúlt a városban, rossz anyagi körülményeit, a raguzaiak szegényes adományait, a sekrestyés szegényes készleteit, valamint hogy szedett-vedett ünnepi köpenyt akartak neki adni. Ezek ellenére mindent elkövetett, hogy a lelkek üdvére és megőrzésére legyen és beváltsa a Kongregáció reményeit, s a körülményekhez képest minden lelkipásztori teendőt ellátott.

Berniakovich szembesült a Belgrádban fennálló bosnyák-raguzai ellentéttel. A már említett tíz raguzai házzal szemben szerinte valójában sokkal több van és ez tetten is érhető a bosnyák fél panaszában, miszerint a káplán közöttük — mármint a bosnyákok között — nem végez vallási teendőket, a betegeknek nem szolgáltatja ki a szentséget, nem oktatja gyermekeiket, csak a raguzaiakkal törődik. Az ellentét odáig fajult, hogy Berniakovich a helyzet mérlegelése után ráruházott hatalmánál fogva kiközösítette a raguzaiakat, ami annyira felingerelte őket, hogy rögvest Szarajevóba siettek, ahol Berniakovich apjánál tettek panaszt.

A kiközösítés a lehető legrosszabb, amit tehetett. Ugyanis az ellentét már több évtizedre — ha nem még korábbra — visszamenőleg létezett. Az exkommunikáció pedig az egyik legsúlyosabb fegyver egy főpásztor kezében, aminek nagyon komoly következményei lehetnek, még egy sokkal tisztábban átlátható, nyugodtabb környezetben is. Itt azonban nemcsak a középkori gyökerekkel rendelkező etnikai ellentéttel kellett volna Berniakovichnak számolnia, hanem egy nagyon komoly tőkét megmozgató, és egyre elkeseredettebb — éppen ezért eszközei között egyre inkább intoleránsabban válogató — harccal, amit a térség kereskedelmében betöltött szerepükért folytattak a bosnyákok kereskedő dinasztiai a raguzaiakkal szemben. Berniakovich maga bosnyák lévén — *horribile dictu*, egy kereskedő dinasztia leszármazottjaként — ezzel a végzetes döntésével darázsfaszekbe nyúlt. Egy olyan kaotikus környezetben, ahol a Porta egyértelmű és biztos kézzel tartotta a hatalmat, csak idő kérdése volt csupán, hogy mikor következik be a retorzió. A raguzaiak magától a fényes Portától kapták kiváltságaikat, így nem véletlen, hogy ők is rögtön Berniakovich apjához siettek panaszukkal, hiszen sejthették, hogy egy komoly revízió a Porta részéről még súlyosabbá teheti az amúgy sem rózsás helyzetet, és így próbálták meg elejét venni a dolgoknak.

Mivel neki semmi más célja nincs, mint buzgósággal szolgálni Istent és a Kongregációt, így engedett és visszahívta a káplánt, ellenben maga mellé rendelte egyik társát, vikáriussá nevezte ki és felkérte, hogy vizsgálja felül a hibákat és arról informálja őt.⁴¹ Terjedelmes levelében egyértelműen tükröződik a

⁴⁰ Višnjica.

⁴¹ APF SOCG vol. 480. fol. 220–227.; Ezen eseményekről (is) egy névtelen jelentés is beszámol APF SC vol. 3. fol. 531–536.; Francesco Ricciardi apát is beszámol erről. APF SOCG vol. 478. fol. 151–152v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2751–2752.

püspök elkeseredettsége, ugyanakkor az is, hogy teljeséggel meglepetésként hatottak rá a belgrádi és egyben a hódoltsági viszonyok.

A helyzet azonban nem oldódott meg, hiába a visszaengedett káplán és a vikárius, egy kevés raguzai, akik Belgrádban maradtak, „zsarnoki” módon akadályozták püspöki méltósága gyakorlásában, és fel akarták szítani az ősi etnikai ellentéteket az általa állított helyettesével szemben, hogy attól ne fogadják el a papi szolgálatot. Annak érdekében, hogy megőrizze a stabilitást és a fegyelmet, Berniakovich saját kezűleg adta írásba a kiközösítés visszavonását. A helyzet elfajulását jelzi, hogy a kiközösítés híre már a török hatóságok fülébe is eljutott, akik nehezményezték élénk kapcsolatát Rómával, és csak családja kapcsolatainak és segítségének köszönhetette, hogy nem került még nagyobb bajba. Ezután a biztonság kedvéért Szarajevóba utazott.⁴² Ez a momentum is érzékelteti, hogy mennyire megváltozott a közhangulat a szultán birodalmában. A hullámvölgyből kikerülő, újabb támadásra készülő Oszmán Birodalomban nem volt tanácsos Rómára hivatkozva a Szentszék és ezzel magának a keresztény európaiságnak a helytartójaként kiközösíteni a szultán alattvalóit, akik ráadásul magától a szultántól nyert kiváltságokkal rendelkeztek.

Miközben a viharfelhők elvonultak Belgrád felől, a püspöknek egy új típusú problémával kellett szembenéznie: vikáriusa⁴³ Temesváron igyekezett rendet tenni a — most bosnyák — kereskedők között. Kénytelen volt felfüggeszteni őket, a torzsalkodásért ugyanis büntetést kellett fizetniük a töröknek. Ezután Illoco Lippán került összetűzésbe a püspök előző vikáriusával, Giovanni a Darventával, aki állítása szerint az olovói ferencesek ellen uszított. Az olovóiak ugyanis szerették volna megszerezni az aradi plébániát, azonban az aradiak ezt nem akarták hagyni, így a vikárius élt a kiközösítés eszközével, ami érthető okokból még hevesebb ellenállást váltott ki.⁴⁴ Darventa is tudósít az eseményekről, aki szerint az aradiak azért nem akarnak az olovói barátok alá tartozni, mert látják, hogy milyen szörnyűségeket művelnek az olovói ferencesek Lippán, szemben az őket gondozó tuzlai barátokkal, akik szorgalmas munkálkodásukkal sok hívet nyertek vissza a katolikus egyháznak.⁴⁵ Az olovói ferencesek is megszólalnak Giuseppe Barisich⁴⁶ rendtársuk nevében: kéri a Kongregációt, hogy karolja fel ügyüket, miszerint az olovói kolostor alá tartozzanak a Lippa és az őt körbevevő területeken élő keresztény lelkek is — így természetesen az ezzel járó jövedelmek is Olovót illetnék meg. Erre azért van szükségük, mert az olovói Madonna di Gratie konvent rendkívül fontos zarándokhely, csodatévő szentképük is van, és az itt történt gyógyu-

⁴² APF SOCG vol. 480. fol. 219. In: *TóthI.*: Litt. miss. IV. 2736.

⁴³ Niccoló d'Illoco, obszerváns ferences szerzetes, Matteo Benlich püspök titkára volt 1673-ban, Benlich helyett végezte az ad limina látogatást Rómában, majd 1678-ben vizitálta a lippai missziót. A bosnyák rendtartomány kusztosza, Mattia Berniakovich 1680-ban nevezi ki vikáriusának.

⁴⁴ APF SOCG vol. 481. fol. 238–239v. In: *TóthI.*: Litt. miss. IV. 2753–2755.

⁴⁵ APF SOCG vol. 481. fol. 235. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2759.; A lippai katolikus „közöség” lényegében ugyanezt írta meg levelében: APF SOCG vol. 481. fol. 234. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2761.

⁴⁶ Giuseppe Barisich, olovói gvardián és a missziók prefektusa.

lások és csodák után nagy összeget fizetnek a töröknek.⁴⁷ Ez a kis intermezzo körvonalazza az olovói kolostor szerepét a térségben, egyértelműen látszik, hogy mind spirituális, mind egyházpolitikai, mind anyagi téren kiemelkedtek a többi bosnyák ferences kolostor közül.

Berniakovichnak azonban további súlyos problémával kellett szembenéznie. A négy vikárius miatt joghatósága alig ért tovább, mint Belgrád, pedig őt a Szentszék mint apostoli vikáriust nevezte ki a hódoltság egész területére. Eközben az ortodoxia egyre nagyobb teret nyert a katolikusok rovására, gyakorlatilag a püspök tehetetlen volt ellene.⁴⁸ Szinte semmi jövedelme nem volt, amit pedig kapott, annak egy részét a török elvitte.⁴⁹ 1681-ben vizitálta az egyházmegyéjét. A vizitációs jegyzőkönyv nem ismert a kutatás előtt, feltételezhető, hogy nem is készült el, vagy lappang, vagy megsemmisült.⁵⁰

1683-ban következik be az a törés Mattia Berniakovich életében, ami után felhagy lelkipásztori kötelességei teljesítésével és eltűnik a történelem színpadáról. Ezt a magyar kutatás eddig azzal indokolta, hogy a török háború elsöpörte mind püspökségét, mind pedig őt, megszüntetve ezzel a térség problémáit.⁵¹ Ezt a kissé apokaliptikus képet talán sikerül némileg árnyalni, ugyanis azokra a kérdésekre, amelyek felvetődtek Berniakovich „eltűnésével” kapcsolatban, eddig nem született még válasz.

1683-ban a török „számos hadával” Magyarország felé vette az irányt. Belgrádban állomásozott, ami egyet jelentett azzal, hogy a környék összes parókiáját megszállták a törökök, ezzel ellehetetlenítve püspöki működését. Ezzel kezdődött el Berniakovich „bolyongása”: engedélyt kért, hogy Rómába mehessen.⁵² Feltehetőleg nem tudott szabadulni, mert egy évvel később már arról ír, hogy a háború miatt távoznia kellett Belgrádból, haza nem mehet, mert a testvérei üzleti ügyeik miatt elhagyták Szarajevót. Nem látott más kiutat, mint hogy hamis halálhírét keltse mind a törökök, mind a nyilvánosság előtt.⁵³ Így mint bosnyák ferences rendtársai között maradhatott.⁵⁴ Innentől kezdve a püspök Raguzában húzza meg magát, és majd tizenöt évig nem hallat magá-

⁴⁷ APF SOCG Vol. 281. fol. 240–241v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2768–2770.

⁴⁸ A térség „szakadár” és „bigámus” papjainak számáról és tartózkodási helyükről egy táblázat számol be. Gyakorlatilag a püspökség nagy részén megtalálhatóak, így a püspök félelme nem alaptalan, hogy a vezető nélküli katolikusok, előbb-utóbb az ortodoxokhoz fognak fordulni. APF SC vol. 4. fol. 138.

⁴⁹ APF SOCG vol. 481. fol. 243–244v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2771–2773.

⁵⁰ APF SOCG vol. 493. fol. 26–27v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2778.

⁵¹ *Tóth I.*: Misszionáriusok i. m. 66.

⁵² APF SOCG vol. 487. fol. 389–390v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2793.

⁵³ Tóth István György ezt úgy értékelte, hogy a püspök későbbi szellemi romlásának itt érhetők tetten az első jelei. Én megkockáztatom, hogy erre azért volt szükség, mert Berniakovich egy nagyon súlyos egyházpolitikai baklövést követett el már a püspöksége legelején a kiközösítéssel. A családjának valószínűleg minden kapcsolatát igénybe kellett vennie, hogy a püspököt „megmenthesse”. Ilyen szívességet azonban csak egyszer lehetett kérni a Portától, és elképzelhetőnek tartom, hogy már csak a tűzoltásra volt elég, de a Porta nem felelte az ifjú püspök meggondolatlanlanságát. Most egy keresztény seregtől elszenvedett hatalmas vereség újra felhívta a figyelmet erre, és Berniakovich jobbnak látta elejét venni a dolgoknak.

⁵⁴ APF SOCG vol. 492. fol. 169–170v. In: *Tóth I.*: Litt. miss. IV. 2798.

ról. De mi történt híveivel és a püspökséggel? Működött-e az egyházkormányzat? Miért nem váltotta le a Szentszék?⁵⁵

Mivel a Berniakovich püspök nem adott semmi tájékoztatást, így a környező térségből igyekeztem találni valakit, aki vagy megerősítheti a totális pusztulás hírét, vagy cáfolhatja azt. Végül egy Albániában működő apostoli vikárius, Pietro Carigi néhány levelében — értelemszerűen csak elvétve — de kitért a térségre. Eszerint vannak katolikusok, igaz nem sokan, lelki gondozásukat is csak ritkán és azt is csak a környező térségből igyekeznek ellátni.⁵⁶ Egy másik, szintén albán misszionárius megírja, hogy a keresztények hatalmas hátrányba kerültek, rendszeresek a törökkel való házasságok, s a környező püspökök igyekeznek besegíteni a lelkipásztori teendők ellátásába.⁵⁷ A püspökség működésére más jel is utal: a boszniai püspök levelében tájékoztatta a Kongregációt, hogy Pozsega tulajdonképpen sosem tartozott a belgrádi püspök joghatósága alá annak ellenére, hogy általában ők a hódoltság apostoli vikáriusai is voltak!⁵⁸ Ha a joghatósági vita és a határkérdés még mindig előkerült, akkor a hívek mellett a püspökségnek is meg kellett maradnia. A meglehetősen zavaros és töredékes képet tovább bonyolítja egy névtelen jelentés, melyet már idéztünk, s amely Mattia Berniakovich püspökségének a helyzetét mutatja be. A névtelen levélíró azzal zárja a levelet, hogy 1690-ben a püspöknek évi kétszáz scudót ítél meg a Kongregáció a ferencesek kérésére, amit további három évre hosszabbítottak meg, hiszen anélkül sem ő, sem a szerzetesek nem szabadulhatnának ki a török hatalmas kapzsiságából.⁵⁹

Mindezek alapján tisztán látható, hogy a töröknek mégsem sikerült elpusztítania a püspökséget. Én a fentebb összegzett adatokból arra következtetek — elfogadva azt a tényt, hogy a ferencesek nem a püspök nevében vették fel a pénzt —, hogy Berniakovichnak valamiféle püspöki minőségben mégiscsak működnie kellett, s nem pusztán bujkált. Hiszen ha a Kongregáció is elhiszi, hogy meghalt a püspök, akkor újat választanak a helyére,⁶⁰ és nem lett volna szükség a török pénzsóvárságának kielégítésére. Ezzel a pénzzel válthaták meg a püspök elhamarkodott lépését — a család is, a püspök is, és több független forrás is megemlíti, hogy annyira komoly volt az ügy, hogy nem kis pénzébe és kapcsolati tőkéjébe került a Berniakovich famíliának a helyzet konszolidálása.⁶¹

⁵⁵ Léven missziós püspök, nem isteni jogon, hanem a pápa nevében működött, így alkalmatlanság vagy teljes akadályoztatás esetén könnyebben lett volna elmozdítható.

⁵⁶ APF SOCG vol. 529. fol. 112., 113., 114.

⁵⁷ APF SOCG vol. 523. fol. 268–273.

⁵⁸ APF SOCG vol. 531. fol. 361.

⁵⁹ APF SC vol. 3. fol. 531–536.

⁶⁰ Alkalmas jelentkező lett volna bőven, több albán misszionárius is „bejelentkezett” mindenféle vállalásokat téve a belgrádi székért cserébe, továbbá már ekkor is a színen volt Luca Natale, a későbbi belgrádi püspök.

⁶¹ Különösen igaz ez egy olyan közegben, ahol nagyon jelentős diplomáciai tevékenység folyt az Oszmán Birodalom területén élő hívekért és papságért. A század végéről származó követutasítás (is) nagyon kemény feltételek mellett a lehető legkedvezőbb jogállást igyekezett kiharcolni a Portánál mind a hívek, mind a papság részére az Oszmán Birodalom területén. APF SOCG vol. 532.

Azt azonban, hogy az egyházkormányzat terén mi történt, már nehezebb rekonstruálni, mindazonáltal több retrospektív forrás is segít a kérdés megválaszolásában. Maga Giacomo és Filippo Berniakovich írja, hogy valóban sok plébánia leégett, esetleg a törökök elüldözték a plébánosokat a háborúk alatt. Azonban a török területeken és a püspökséghez tartozó plébániák felett a joghatóságot az olovói „Csodatévő Mária konvent”⁶² gyakorolja, valamint ez a konvent is látja el a hódoltság pasztorálását is.⁶³ Ezekre az adatokra kiváló kontroll-forrásként használhatók a Magyar Ferences Levéltárban őrzött bosnyák rendtartományi electio canonicák, amelyekből megállapítható, hogy hol volt a korszakban egészen bizonyosan stabil ferences jelenlét.⁶⁴ Hogy jön a képbe Mattia Berniakovich? Ha az ő tevékenységét nem is tudjuk igazolni, a családjáét biztosan. Filippo Berniakovich ugyanis elvitte a terhet, amivel a püspök nem bírt: pénzzel, könyvekkel segítette a konventet. Ha kellett, segített a vendégek és környékbeli püspökök elszállásolásában. Teljes kapcsolathálóját bevetette, hogy segítse a vallásos élet működését.⁶⁵ Még segítséget is próbálnak kérni a Kongregációtól — írja 1695-ben —, ugyanis bővíteni szeretnék a konventet, de ezt egyedül nem tudják megoldani. Erre azért lenne szükség, mert a török rendszeresen zaklatja a keresztényeket és egyre inkább elszigetelődnek a „szakadárokkal” szemben.⁶⁶

Mindezek nyomán jól körvonalazódik a következő kép. Az olovói konvent működtette a térségben az egyházkormányzatot, amihez minden feltétele megvolt: ereklyéi lévén híres zarándokhelyként működött, ezzel könnyen a többi konvent felé emelkedhetett, valamint a Berniakovich család minden egyéb szükséges feltételt biztosított. A Szentszékekben feltehetőleg éppen ezért nem merült fel a püspök menesztése, akár kompromittálódott a török szemében, akár nem, ugyanis családjá a maximumot kihozta a helyzetből és sikeresen életben tartotta az egyházkormányzatot.

1698-ban hallat magáról megint a püspök Barletó városából: engedélyt kért a Kongregációtól, hogy Rómába mehessen, ugyanis nem maradhatott tovább Filippo mellett. Állítása szerint eddig Raguzában vesztegelt folyamatos kétségek között,⁶⁷ ahonnan egy „ügynöke” révén gyakorolta misekötelezettségeit, azonban most anyagi gondokkal küzd, ezért szeretne Rómába menni.⁶⁸ 1700 fordulóján Barletóból Spalatóba, majd Anconán át Rómába ment. Furcsa viselkedése, gyötrelmes depressziója feltűnik a környezetének és végül persona non grata vált belőle mindenhol, ahol csak megfordult. A Kongregáció épp

⁶² „Convento della Madonna Miracolosa del Piombo”.

⁶³ A szerémségi Mitrovica, Illoch, Gluba, Morovich, Baia, Velika, Nassica, Foinizza, Brod, Sebenico, Pozsega, Valkovár, Tinin, Diakovár etc. APF SOCG vol. 531. fol. 502–509r.

⁶⁴ Magyar Ferences Levéltár (továbbiakban: MFL) III. (Prov. Bosnae-Argentinae), Acta Bosnae.

⁶⁵ APF SOCG vol. 523. fol. 260–265.; APF SOCG vol. 534. fol. 515.

⁶⁶ APF SOCG vol. 532. fol. 302–303.

⁶⁷ APF SC vol. 3. fol. 67+68.

⁶⁸ A rendkívül csúnya, nehezen érthető, rossz olaszszággal írt leveleiben elejti, hogy emlékeztetnie kellett a környezetét, hogy tulajdonképp ő a püspök és nem az atyák. Ha az értelmzés korrekt, talán feltételezhetjük, hogy a püspök helyzete már ebből a szempontból is tarthatatlanná vált, ezért szorgalmazta Rómába menetelét. APF SC vol. 3. fol. 71.

ezért nem szerette volna, ha Rómában marad, így — magas méltóságára való tekintettel — tartásdíjat szavazott meg számára és Spalatóba küldte. De néhány hónappal később Berniakovich problémái folytatódtak, ismét Rómába kívánczolt, ezt azonban a Kongregáció már ellenezte. A helyzetre nem könnyen találtak megoldást, hiszen mégiscsak az Egyház egy püspökéről volt szó. Magas egyházi méltósága mellé nemes származása társult, s nem elhanyagolható az a tény sem, hogy családja mindent kockára tett a katolikus ügy érdekében.⁶⁹ A Kongregáció végül levélben Anconába utasította, ahová meg is érkezett a püspök.⁷⁰ Itt azonban személyisége teljesen eltorzult, nem találván a lelki nyugalmat szinte semmit nem evett, legyengült. Az szóba sem jöhetett, hogy újra elfoglalja a saját rezidenciáját, hiszen római tartózkodása alatt oly szegényt hozott a püspöki tekintélyre, ami már vállalhatatlan volt a Kongregáció számára.⁷¹ Így a döntés most már gyorsabb volt: minél hamarabb az anconai Fortezza várába kell zárni, mert féltő, hogy ebben az állapotában haza indul, de a szenvedéseivel arányos feltételeket kell neki biztosítani, valamint ugyanazt a havi öt scudó tartásdíjat, amit már 1700 januárjától is élvezett.⁷² Marchese Pierizzi, a Fortezza várkapitánya jelentette is a Kongregációnak, hogy a püspököt „elszállásolták”, azonban az élelmiszerek folyamatos drágulása miatt minimum két carlinó⁷³ naponta, és havi minimum öt scudó kell a püspök eltartásához.⁷⁴

Berniakovich az anconai Fortezzában fejezte be életét 1707. január 10-én, egy hétfői napon.⁷⁵ Halála hírére azonnal megjelentek a család élő tagjai, akik nem haboztak emlékeztetni a Kongregációt arra a segítségre, amit a Berniakovich család nyújtott a katolikus ügynek. A török háborúknban a család tönkrement, elszegényedett,⁷⁶ ezért volt szükségük a püspök hagyatékára, ruháira, pénzére.⁷⁷ Ezzel a nem túl felemelő képpel zárul a szorosan vett missziós püspökség története.

De ez a hét év „üresjárat” további fontos kérdéseket vet fel. Véleményem szerint a várfogság már kimeríti a teljes akadályoztatás fogalmát. Ilyen esetben egy „rendes” — isteni joron — uralkodó püspök mellé vikáriust kell kinevezni, míg egy missziós választott püspök, aki nem isteni, hanem a pápától kapott joron uralkodik, elmozdítható lenne.⁷⁸ Ez mégsem történt meg, hiszen mint belgrádi püspök halt meg. A fentiekből kitűnik, hogy a Kongregáció érzekelte, hogy a Berniakovich család nélkül nem igen tudná működtetni az egyházkormányzatot, és ezért vállalták fel a nem kis tekintélyvesztéssel járó

⁶⁹ APF Lettere vol. 89. fol. 170v. + fol. 215v–218.

⁷⁰ APF Lettere vol. 89. fol. 235.

⁷¹ APF Acta Sacrae Congregationis (a továbbiakban: ASC) vol. 71. fol. 1v–2v.

⁷² APF ASC vol. 71. fol. 53r–v.

⁷³ Nápolyi ezüst váltópénz, kb. 1.5 gramm ezüst. 1 carlinó cca. 7 baiocónak felelt meg.

⁷⁴ A kapitány jelentéseit a püspök haláláig küldte a részletes elszámolásokkal, átlagosan havi 4.5 scudóra rúgtak a költségek. APF ASC vol. 71. fol. 209r–v.

⁷⁵ APF SOCG vol. 557. fol. 27.; ASC vol. 77. fol. 3v–4v.

⁷⁶ A család valóban tönkrement, egy részük Magyarországra menekült és magyarosított formában folytatták áldozatos tevékenységüket a hazáért. *Tóth I.*: Misszionáriusok i. m. 62.

⁷⁷ APF SOCG vol. 557. fol. 30–31.

⁷⁸ *Bánk J.* Egyházi jog i. m. 214–217.

várfogságot. Ugyanakkor feltehetőleg nem kívánták a ferenceseket „magukra” hagyni. A hiányzó láncszemet pedig a már említett Luca Natale testesítette meg.

Luca Natale, a belgrádi püspök vikáriusa

A belgrádi missziós püspökség működésének utolsó szakaszára nézve kulcsfontosságú Luca Natale személye, aki hosszú időn át Berniakovich vikáriusaként működött. Felismerte a problémákat, a püspök fogsága alatti nyolc évben pedig minden tőle telhetőt megtett, hogy jobbra fordítsa a nem túl rózsás helyzetet. Tudományokban jártas, példás életű, jó egyházi kapcsolatokkal rendelkező, hódoltsági „szakértőnek” mutatkozott, így Mattia Berniakovich halálát követően hosszas tárgyalások után végül rá esett a választás.⁷⁹ 1709. január 24-én belgrádi püspökké választották⁸⁰ azzal a kiváltsággal, hogy akár egy püspök és két szerzetes jelenlétében is felszentelhetik.⁸¹ Ezenkívül a szokásos felhatalmazásokat kapta meg.⁸² Ő azonban már nem tudta elfoglalni székét a török miatt,⁸³ a történelem más szerepet szánt neki: ő képviselte azt a láncszemet, ami összekötötte a hódoltsági missziós hierarchiát a magyar hierarchiával.

Tanulmányait a loretoi Collegium Illyricumban végezte, ahol teológiát hallgatott. Tanulmányai végeztével maga Angelo Altieri (1671–1698) a Kongregáció későbbi prefektusa küldte a török területekre — Szerémségbe —, ahol Berniakovich „tette meg” pappá és vicevikáriussá. Ezt a szolgálatot hét évig teljesítette, azonban Berniakovich helyzete tarthatatlansága után őt tette meg saját vikáriusának. A pontos időpontra csak következtetni tudunk, valamikor az 1680-as évek közepén történhetett meg. Feladatát Natale igen komolyan vette: 1687-ben fellépett Belgrádban a nagyvezírnél, ugyanis úgy ítélte meg, hogy mind a hívek, mind a szerzetesek körülményei elviselhetetlenek.⁸⁴ Ezen körülmények miatt egyébként neki is Rómába kellett mennie, ahol felhatalmazásokat próbált kieszközölni annak érdekében, hogy felmentést adhasson azon keresztényeknek, akik a török seregben kénytelenek harcolni a császári seregek ellen.⁸⁵

Más misszionáriusi beszámolók is arról számolnak be, hogy a háború teljesen ellehetetlenítette a mindennapi életet a térségben. Az „eretnekség” és az ortodoxia hatalmas méreteket öltött, óriási volt a paphiány és azon papok is alig tudtak megélni, akik a helyükön maradhattak.⁸⁶ A helyzet súlyosságát Kollonich Lipót igyekezett ellensúlyozni — előbb kalocsai (1688-tól), később pedig esztergomi érsekként (1695-től). Missziókat tartott fenn és szerzeteseket látott el, valamint segítette az egyházat és magát Natalét is attól kezdve, hogy

⁷⁹ APF ASC vol. 78. fol. 213–218.; ASC vol. 78. fol. 305–309.

⁸⁰ Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi, Volume 5. 117.

⁸¹ „... di poter esser consecrato da un sol vescovo coll’assistenza di due dignità o religiosi...” APF ASC vol. 78. fol. 673.

⁸² APF ASC vol. 78. fol. 692v.

⁸³ APF SOCG vol. 608. fol. 250–256.

⁸⁴ APF SOCG Vol. 502. fol. 60r–v. In: *TóthL.*: Litt. Miss. IV. 2814–2815.

⁸⁵ APF SOCG Vol. 502. fol. 112–114. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2816.

⁸⁶ Paolo Blascovich beszámolója: APF SC UT Vol. 2. fol. 348–349. In: *Tóth I.*: Litt. Miss IV. 2866.

Berniakovich visszavonult.⁸⁷ Ennek ellenére a belgrádi püspökség területén a kereszténység teljesen szétziláltatott.⁸⁸ Belgrád elestével Natale mindenét elvesztette, s csak nagyon nehezen tudta ellátni egyházkormányzati funkcióit. Mindazonáltal Kollonich továbbra is segítette, így folytatni tudta egyházkormányzati teendőit. Továbbá segítséget kért a Kongregációtól, hiszen nagy veszélyben voltak a területéhez tartozó plébániák, ráadásul a veszély miatt a többi misszionárius elmenekült.⁸⁹ A Kongregáció meghallgatta Natale kérését és pénzbeli segílyt küldött neki, illetve utasította, hogy maradjon a helyén. Ami nem könnyen kivitelezhető — írja Natale —, hiszen a háború miatt az árak igencsak magasak, valamint a török tartósan igyekezett berendezkedni Belgrádban és elkezdte újraépíteni a szultán palotáját.⁹⁰

Natale egy 1695. évi jelentésében röviden kitért a háború mindennapjaira. Eszerint a parasztok rengeteget szenvednek a folyamatos háborúk miatt, nincs mit enniük, és ő sem tud nekik segíteni. A plébániák elhagyatottak, csak ferenceseket talál.⁹¹ Segélykérésére a Kongregáció Natalét a későbbi kalocsai érsekhez, Széchényi Pálhoz⁹² irányította, amivel továbbfejleszthette későbbi egyházi kapcsolatrendszerét.⁹³ A kaotikus helyzet közepette azonban volt gondja a rábízott területekre. Két helyet szeretett volna biztosítani a Collegio Urbanóban, amit Szerémségbeli fiatalokkal kívánt feltölteni.⁹⁴ Azokban az években amikor Berniakovich még nem volt fogságban, Natale számára e problémák leküzdése jelentette a legnagyobb kihívást. Végig szoros kapcsolatot ápolt Kollonich Lipóttal.

Berniakovich fogságának kezdetétől érkeznek részletesebb híradásai a belgrádi püspökségről, miszerint a ferencesek rosszul szolgáltatják ki a szentségeket, anélkül esketnek, hogy megbizonyosodtak volna róla, hogy ez semmilyen akadályba nem ütközik, olyan embereknek szolgáltatják ki a szentségeket, akik az „eretnekség” vagy a kettős házasság bűnébe estek.⁹⁵ Ráadásul mikor ő ilyen körülmények között megtagadta az esketést, többen megátkozták és halállal fenyegették.⁹⁶ Sem a püspököt, sem a vikáriusát nem ismerik el, és még az egyházi ünnepekben sem követik az egyetemes zsinat által meghatározott szertartásrendet. Ő maga más miatt is veszélyben volt, hiszen olyan mér-

⁸⁷ „...all' apostolico zelo dell' eminentissimo cardinale a Koloniz il quale da tanti anni nell' Vngaria Inferiore e nell' suo archivescovato, in Essech, Petro Varadino, con le sue spese mantiene tante missioni e sacerdoti, con providere alle chiese bisognevoli e spogliate vesti sacre e calici, ed altri ornamenti, le quali fin hora m'ha mantenuto, altrimenti sarei necessitato di partire da queste tediose e caritose parti altrove...” APF SOCG Vol. 519. fol. 51–52. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2861–2862.

⁸⁸ „...afflitissima cristianità dissipata e spogliata...”

⁸⁹ APF SC UT vol. 2. fol. 360–361.; APF SOCG vol. 520. fol. 74–77. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2872–2873.

⁹⁰ APF SC UT vol. 521. fol. 3. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2883.

⁹¹ APF SC UT vol. 2. fol. 399–400, 401–402, Vol. 3. fol. 13. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2908–2909.

⁹² „Paulo Secceni... eletto vescovo Giauariense, e arcivescovo Colocense...”

⁹³ APF SOCG vol. 525. fol. 175. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2912–2913.

⁹⁴ APF SC UT vol. 3. fol. 35–36. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2921.

⁹⁵ APF SC UT vol. 3. fol. 170–171. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2954.

⁹⁶ „...e perché io non fu il simile, mi si minaccia la morte d'alcuni di coscienza perduta...”

téig elterjedt az ortodoxia a püspökségben, hogy akaratuknak már erőszakkal is nyomatékot adtak.⁹⁷ Olyan nagy volt a számuk, hogy már nemcsak a papság, hanem a hívek ellen is felléptek. A katolikus hívek élete és vagyona veszélyben volt a szakadárrok miatt, ehhez még hozzáadódott a ferencesek már említett hozzáállása, valamint azáltal, hogy a hívek nem jutottak hozzá a megfelelő lelki vezetéshez az „eretnekség” is egyre nagyobb mértéket öltött, de neki vikáriusként nem volt elegendő hatalma, hogy orvosolja a helyzetet.⁹⁸ Ezért érthető is, hogy amint eljutott hozzá Mattia Berniakovich halálának híre, azonnal igényt tartott a belgrádi püspöki székre. Kiemelte, hogy már huszonhét éve küszködik a török ellen, hogy a lelkeket gondozhassa, mint szerémi vikárius. A mi szempontunkból azonban sokkal fontosabb, hogy megemlíti, már nyolc éve kormányozza a belgrádi egyházat, mint vikárius.⁹⁹ Jelentéseiből arra következtethetünk, hogy Berniakovich fogsága alatt is zavartalanul működött a már létező rendszer: szerzetesek irányították az egyházkormányzatot, a határkérdés ugyanúgy változatlan maradt, az ortodoxia miatt egyre több volt a bigámus pap és a házassági problémák.¹⁰⁰ Több plébániát is talált azonban, ahol a lelki joghatóság vitatott,¹⁰¹ szerinte azért ekkora a térnyerése az ortodoxiának, mert nincsenek olyan papok, akik rendesen beszélnék a nyelvet, így képzett fiatalokra van szükség, továbbá könyvekre és felhatalmazásokra, hogy kommunikálni lehessen velük, különben nem lehet fenntartani a katolikus egyházat a térségben. Valamint még egy magyarországi apostoli vikáriusra, aki rendesen ellátná a belgrádi püspökséget. A helyszínen ezek szerint mégiscsak érezhető volt a missziós hierarchia csorbasága.¹⁰² Kérése nem volt alaptalan — a Kongregáció őt nevezte ki 1708-ban a számos jelentkező közül —, ugyanis az elmúlt huszonhat évben folyamatosan helytállt és többször is szenvedett a török fogságban.¹⁰³

Konklúzió

Berniakovich püspökségének részletesebb elemzésével, a szereplők motívációjának az árnyalásával, illetve új források bevonásával realisabb képet kaphatunk mind a belgrádi püspökség, mind pedig a hódoltság egyházszerzetének működéséről. Ezek alapján a belgrádi püspökség főbb sajátosságai a következőképpen foglalhatók össze:

Területét tekintve: A püspökség missziósterület — terra missionum — és teljes egészében az oszmán okkupáció területén feküdt, határait az utolsó pillanatig sem lehetett biztosan meghúzni, így a tisztázatlan joghatósági határok helyzete számos konfliktus kirobbanásához vezetett a hívek anyagi hozzájárulásának birtoklása terén. A több igénylő közül általában a püspök került ki

⁹⁷ APF SOCG vol. 540. fol. 69–70. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2956–2957.

⁹⁸ APF SC UT vol. 3, fol. 491–494. In: *Tóth.*: Litt. Miss. IV. 2963–2965.

⁹⁹ APF ASC vol. 78. fol. 37–39r.

¹⁰⁰ APF ASC vol. 71. fol. 258r–v.; APF SOCG vol. 558. fol. 402–409.

¹⁰¹ „...di giurisdizione spirituale contenziosa...”

¹⁰² APF ASC vol. 75. fol. 109r–111v.

¹⁰³ APF SC UT vol. 3. fol. 268–269. In: *Tóth I.*: Litt. Miss. IV. 2974–2975.

vesztesen, aki így szinte jövedelem nélkül maradt. Ez a tény úgy tekintélyét, mint mozgásterét befolyásolta.

Társadalmát tekintve: Négy jól körülhatárolható etnokulturális csoport alkotta. Ezzel három különféle felekezet járt együtt, és a katolikus konfessziót még tovább osztotta a raguzai–bosnyák etnikai ellentét. A török miatti belső migrációk az ortodoxiát erősítették, a szerbek aránya folyamatosan nőtt.

Hierarchiáját tekintve: Missziósterület lévén alapját a missziós hierarchia adta, így közvetlen a pápa irányítása alatt állt, aki a Propaganda Kongregáción keresztül gyakorolta eme hatalmát. Élén a püspök — rendszerint vicarius apostolicus is egyben —, akit a pápa nevez ki. Mivel helyi ordináriusoknak számítanak, így hatalmuk rendes,¹⁰⁴ ám azt a pápa nevében gyakorolják. Tehát ők a helyi missziók egyedüli előjárói, azonban — szemben a megyés püspökökkel — bizonyos jogi és személyi kérdésekben függenek a Szentszéktől.

Állandó török jelenlét: Alapvetően határozta meg a püspökség mindennapjait. Ezzel együtt járt a török mindennapos zaklatása, ami szükségmegoldásokhoz vezetett — például ferencrendiek fegyverviselése, püspök akadályoztatása, nagyszámú vikárius.

Egyházi társadalmát tekintve: A püspökség papságát tekintve is sajátosságokat mutatott. A püspök szerepe egyértelmű volt, azonban nem tudott erős középrétegre támaszkodni. A vikáriusok miatt saját joghatósága is jelentős csorbulást és zsugorodást mutatott. Az alsópapság szerepét szinte teljes egészében a ferences szerzetesek vették át, akik ellenállásukkal a világi papság felé, teljes egészben elsorvasztották azt. A szerzetesek felett pedig az illetékes előjárók gyakoroltak felügyeletet, amelyből a püspököknek nem kis konfliktusa származott, ugyanis a bosnyák ferencesek csak nagyon nehezen vetették alá magukat a missziós püspököknek, mert a török miatt előidézett körülményeknek köszönhetően előjáróik szinte teljhatalmat gyakoroltak.

Mattia Berniakovich megválasztását azzal látom indokolhatónak, hogy a Kongregáció a század végére ismerte fel azokat a problémákat, amire rá tudta szabni a térséget illető stratégiáját. Erre utal, hogy a Berniakovich família szó szerint mindenét odaadta a katolikus ügyért, de természetesen meg kell jegyezni, hogy a végjáték alatt azért nem kerül(het)et elő a püspök menesztése, mert a Kongregáció azt is felismerte, hogy a Berniakovich család nélkül nem tudnák működtetni az adott időben az egyházkormányzatot. A család komolyan is vette a szolgálatot. Ennek a stratégiának — és a Kongregáció egyre jobb tájékozódásának — leképeződése Mattia utódja, Luca Natale megválasztása. Hasonló karakter, tanultság, de nála a politikai befolyást a hatalmas tapasztalati anyaggal helyettesítették, valamint világi kapcsolatrendszerét az élénk egyházi kapcsolataival, a magyar hierarchiával.

Mattia Berniakovich azonban nem tudta kellőképpen kiaknázni sem római műveltségét, sem helyi gyökereit, sem családja hatalmas kapcsolati tőkéjét.¹⁰⁵ Híveivel nem találta meg a közös hangot, sőt eleve különbséget tett köztük, amivel felszította a közel két évtizede szunnyadó belgrádi kápolna

¹⁰⁴ Azaz a püspöki hivatallal jár, tehát az egyházi jogban rendes hatalomnak minősül.

¹⁰⁵ Ennek nyilván nem csak a körülmények lehettek az okai, hanem az is, hogy a püspök tapasztalat nélkül és fiatalon érkezett a Hódoltságba.

körül örvénylő vizályt. Ekkor egy elhamarkodott döntést hozott az exkommunikációval, amivel egy olyan eseménysorozatot indított el, ami püspökségének kudarcát is elhozta. Ezt nálánál jobban érzékelték az általa kiközösített raguzaiak, akik azzal folyamodtak családjához, hogy vegyék elejét a történéseknek. Ezzel a családjá kénytelen volt elhasználni azt a kapcsolati tőkét a Portánál, amit Berniakovich sokkal komolyabb dolgokból fakadó problémák megoldására is hasznosíthatott volna. Teljességgel nem érezte a környezetében megváltozott erőviszonyokat, melyeket már Matteo Benlich is felfedezni vélt. Ennek következtében rosszul hasznosította a rendelkezésére álló erőforrásokat. Miután a püspök *persona non grata* lett, a családjá minden megmaradt anyagi és kapcsolati tőkéjét az olovói konvent felé irányította. Ami annyira sikeres vállalkozásnak bizonyult, hogy miután a török csapatok végigpusztították a térséget¹⁰⁶ meg tudták menteni, ami menthető volt.

THE MISSIONARY BISHOPRIC IN OTTOMAN HUNGARY IN THE LATE SEVENTEENTH CENTURY

Mattia Berniakovich and his Ecclesiastical Government

by *Kisvarga Gábor*

Abstract

The paper focusses on the last period of the missionary bishopric in Ottoman Hungary, at a time when the Ottoman Empire had gathered enough force to launch yet another major campaign. It was in a changed political atmosphere that the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith had to find its way, and elect a person to the head of the missionary bishopric who would be able to run its government in a difficult situation. Eventually, Mattia Berniakovich was selected for the task (1679–1707), who, however, proved unable to solve the problems he faced, and thus his episcopacy became limited to a rather short period. (Officially he only acted as a bishop for a couple of years in Ottoman Hungary).

Despite the bishop's ineptitude, his bishopric remained, and was governed in his stead by the monastery network of the Bosnian Franciscans, supported by the Berniakovich family. By analyzing Berniakovich's episcopate, not only the history of ecclesiastical organisation in Ottoman Hungary can be brought to its end, but its working also emerges with clear outlines, thus providing an answer to the question of how the Congregation selected the persons to the bishopric of Belgrade. Through the letters and reports transmitted to the Congregation, both its process of decision-making and the considerations which shaped it can be studied, an analysis which makes clear while Berniakovich could remain bishop of Belgrade until his death despite his physical and mental breakdown.

---

¹⁰⁶ Ami hatalmas demográfiai katasztrófához valamint a társadalom gyökeres átalakulásához vezetett. Skopje kb. 90% os pusztulást könyvelhetett el, míg Belgrád lakossága is kb. 50% -kal esett vissza. A betelepülők törökök és szerbek, valamint zsidók voltak leginkább. Így érthető, hogy Szarajevó keresztény lakossága 1%-ra esett vissza, Banja Lukában a keresztény lakosság pedig átalakult, nagyjából arányosan: 50% katolikus, 50% ortodox szerb. L. *Traian Stoianovich: The Conquering Balkan Orthodox Merchant*, The Journal of Economic History Vol. 20. No. 2 (1960) 248–254.